

А. Л. Глушковецький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВИБОРИ ДО І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

У статті на основі маловідомих архівних джерел розглядаються вибори до І Державної Думи у міській курії Кам'янець-Подільського. Автор висвітлює численні зловживання під час виборів кам'янецького міського голови В.І. Калішевича. Характеризує діяльність та постанови Кам'янецької повітової, Подільської губернської виборчих комісій щодо виборів у губернському центрі. Аналізує причини і наслідки оскарження та відміни виборів у місті.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, вибори, скарги, Державна Дума, міський голова, виборча комісія.

Революційні події 1905 р. змусили владні кола Російської імперії поряд із силовим придушенням виступів йти на певні поступки й оголосити вибори до представницького органу парламентського типу – Державної Думи. Вибори до Державної Думи першого скликання відбувалися у січні-квітні 1906 р., а 27 квітня вона розпочала свою роботу.

Для організації виборчого процесу у Подільській губернії була створена мережа спеціальних комісії у справах про вибори до Державної Думи. Вони були створені у кожному повіті, а координувала їхню діяльність Подільська губерньська комісія у справах виборів до Державної Думи. До складу комісії входили члени Кам'янець-Подільського окружного суду, предводителі дворянства, мирові посередники, податкові інспектори, міські голови. Функціональними обов'язками комісії були: призначення та організація виборчих з'їздів, розгляд скарг виборців, перевірка права на участь у виборах, а також розв'язання інших питань, що виникали у процесі підготовки та проведення виборів.

Уже на етапі складання виборчих списків повітові та губерньська комісії почали отримувати велику кількість скарг виборців на ймовірні порушення їхніх виборчих прав та виборчого законодавства загалом. Ця тенденція не припинялася до останнього дня роботи комісії. За нашими підрахунками лише Подільська губерньська комісія у справах про вибори до І Державної Думи упродовж своєї діяльності розглянула 77 скарг, значна частина з яких були колективними.

Найбільшого резонансу в губернії набуло оскарження виборів до І Державної Думи у міській курії Кам'янець-Подільського, що відбувалися 13 березня 1906 р. Вже через декілька днів після голосування до Кам'янецької повітової у справах про вибори до Державної Думи комісії надійшла колективна скарга. Скаржники Б.І. Папашико, М.М. Петерсон, В.І. Шихуцький, І.М. Меньшиков, Ц.Ф. Свіщевський та ще 343 міських виборці звертали увагу комісії на низку серйозних порушень допущених під час організації та проведення виборів у Кам'янці-Подільському [1, арк.30]. Апелюючи до норм виборчого законодавства, вони аргументовано доводили необхідність відміни виборів та скасування їхніх результатів.

Усі автори скарги, будучи православними християнами насамперед, були незадоволені складом обраних виборщиків. Так, із 6 виборщиків – 4 (присяжні повірені Й.С. Вайслович, Г.О. Шатуновський, Д.Ш. Шлейфер і лікар З.М. Оксман) були євреями. Двома іншими виборщиками стали міський голова Кам'янець-Подільського В.І. Калішевич та, очевидно, його син, присяжний

повірений М.В. Калішевич [2, арк.238; 3, с.223]. Такий склад виборщиків та застосування міським головою адміністративного ресурсу під час підготовки і проведення виборів викликали обурення православних виборців Кам'янець-Подільського. Тому останні були змушені усіма засобами домагатися визнання незаконним обрання виборщиками вказаних осіб.

Означимо головні аргументи прихильників відміни виборів вказані у скарзі до Кам'янецької повітової виборчої комісії. По-перше, іменні запрошення, які слугували посвідченням особи виборця та бюлетені розсилалися виборцям-євреям єврейським виборчим комітетом, якому їх видала міська управа, а це було заборонено законом. Християнам такі документи розсилало міське управління, але робило це настільки халатно, що багато виборців їх не отримали, бо на конвертах не вказувалися адреси виборців. По-друге, в день виборів не було вжито ніяких заходів для збереження порядку: «Загальне враження було таким, ніби відбувалися вибори не в вищу Державну установу, а в правління якого-небудь товариства, в якому вибори можна проводити «по-домашньому» [1, арк.30], – зауважували скаржники. Це проявилось у тому, що: «Виборці впускалися в приміщення з'їзду цілими юрбами. Спочатку здійснювалися спроби посвідчення особи виборців при вході, як того вимагає ст.12 Інструкції, але пізніше через сильний натиск юрби це стало неможливим і в приміщення з'їзду входили всі бажаючі. Більш того, хто хотів отримати запрошення, встановлене 25 і 26 ст. Інструкції, тому варто було звернутися лише до осіб, які сиділи при вході і запрошення видавалося» [1, арк.30-30 зв.]. Далі скаржники наводили конкретні прізвища осіб, які отримали такі запрошення і посилаючись на Інструкцію, яка регламентувала проведення виборів вказували, що саме запрошення слугувало посвідченням особи виборця і у разі його втрати могло бути замінене лише письмовим формальним посвідченням особи. Крім того, особа, яка видавала запрошення на з'їзді, якийсь Рачинський, не мав ніякого відношення до виборчої комісії, а до такого заняття його уповноважив секретар міської управи Семенов.

Водночас, автори скарги вказували конкретні факти голосування за померлих осіб та виборців, що не брали участі у з'їзді. Із належним аргументуванням доводили теоретичну і практичну можливість неодноразового подання виборчого бюлетеня однією особою.

Проте, найбільші зловживання та порушення, за свідченням скаржників, були здійснені головою виборчого з'їзду міських виборців, міським головою Кам'янець-Подільського В.І. Калішевичем. Останній грубо порушив технологію голосування визначену виборчим законодавством, що не могло не вплинути на результати виборів. З цього приводу скаржники писали: «Проникнувши до зали, виборці юрбами оточували виборчі ящики, яких було три. Біля двох крайніх ящиків запрошення і бюлетені приймалися із належною перевіркою і відміткою за списком, а тому виборці повинні були пропшовхуватися і втрачати час. Між тим біля виборчого ящика голови Комісії п. Калішевича справа робилася дуже просто. Запрошення та бюлетені прямо вихоплювалися із рук виборців услужливими асистентами п. Голови і виборці відпускалися так швидко, що не встигали опам'ятатися» [1, арк.30зв]. Наслідком такого «прискореного голосування» стало те, що маса виборців ринулася до виборчого ящика В.І. Калішевича і за такого хаосу не могло бути й мови про скільки-небудь ретельну перевірку виборчих запрошень, відмітку виборців, які проголосували та виконання інших формальностей передбачених виборчим законодавством.

Як підтвердження своїх спостережень скаржники наводили дані щодо числа бюлетенів вилучених із кожного виборчого ящика. «Що справа відбу-

валася так як ми указуємо доводить число прийнятих п. Калішевичем бюлетенів. У виборчий ящик п. Аксюка було зложено 552 бюлетені, в ящик п. Беньковського – 516, а п. Калішевича було прийнято 2691 бюлетень, причому звичайно приймалися бюлетені за всіма літерами алфавіту, а не лише указаними над столом п. Голови Комісії, згідно 15 ст. Інструкції» [1, арк.30 зв]. Причому таку кількість бюлетенів В.І. Калішевич прийняв за 2-3 години [1, арк. 30зв]. Таким чином, упродовж кожної хвилини до виборчого ящика міського голови опускалося близько 20 виборчих бюлетенів і водночас приймалося стільки ж запрошень. Зрозуміло, що при таких космічних швидкостях голосування, як резонно зауважували скаржники, зловживань та порушень не встигали помітити не лише члени виборчої комісії, а й самі виборці.

Попри викладені у скарзі порушення, на засіданні 19 березня 1906 р. Кам'янецька повітова виборча комісія у складі члена Кам'янець-Подільського окружного суду К.З. Бренцівського (голова), кам'янецького повітового предводителя дворянства І.Є. Раковича, голови з'їзду мирових суддів О.Г. Навроцького, мирового посередника К.П. Маркова затвердила результати виборів [1, арк.48-49]. Про гострі дебати навколо такого рішення свідчить особлива думка члена комісії К.П. Маркова, який не погодився з ухвалою своїх колег [1, арк.50 зв]. Очевидно, не останню роль у такому рішенні відіграло те, що виборцями було обрано згаданого «порушника» В.І. Калішевича, котрий, перебуваючи на посаді міського голови та будучи членом Подільської губернської у справах про вибори до Державної думи комісії, безумовно, мав вплив на членів комісії та лобював свої інтереси.

Така позиція Кам'янецької повітової виборчої комісії, звичайно, не задовольнила скаржників і 22 березня вони подали скаргу вже до Подільської губернської у справах про вибори до Державної Думи комісії. Причому автори скарги заявили, що рішення повітової комісії було їм оголошено лише ввечері 21 березня. Тому раніше оскаржити його вони не мали можливості.

Цього разу невдоволені виборці підійшли до написання скарги більш ретельно. Практично кожен аркуш скарги був поділений на дві половини: у першій вказувалися вимоги конкретної статті Положення про вибори до Державної Думи та Інструкції МВС від 24 лютого 1906 р. щодо проведення виборів, а в другій – яким чином вона порушувалась під час міських виборів у Кам'янці-Подільському. Левова частка недодержань виборчого законодавства припадала на дії В.І. Калішевича. Скаржники нарахували більше десяти видів суттєвих порушень: голова комісії В.І. Калішевич розгортав виборчі записки деяких виборців і під приводом неправильного заповнення віддавав на доопрацювання або знищував; виборчі записки біля першого виборчого ящика приймалися у розгорнутому вигляді нібито з метою перевірки правильності заповнення; В.І. Калішевич приймав виборчі записки за всіма літерами алфавіту, а не лише за тими, що були вказані на його виборчому ящику; голова комісії опікуючись першим виборчим ящиком прийняв понад 2000 виборчих записок, що заборонено законом та у кілька разів більше у порівнянні із іншими двома ящиками; виборча комісія не вжила заходів для забезпечення порядку та спокою під час голосування і воно відбувалося у повному хаосі та тисняві; близько 500 виборчих записок не були розіслані виборцям міською управою, натомість особами близькими до міського голови вони заповнювалися і роздавалися малограмотним і неграмотним виборцям, які таким чином вводили в оману; виборчі списки були складені міською управою вкрай халатно, зокрема, внесено як мінімум кілька десятків померлих осіб тощо [1, арк.2-8].

На будь-які зауваження та протести виборців щодо такого неподобства міський голова В.І. Калішевич як свідчать скаржники «або не звертав ніякої

уваги або відказував, що він знає справу або залякував скласти протокол на заявників про неналежне проведення виборів...» [1, арк.3].

Губернська комісія у складі голови Кам'янець-Подільського окружного суду С.В. Сукачова (голова), управляючого Подільською казенною палатою А.Е. Броського, голови губернської управи у справах земського господарства П.М. Александрова, члена окружного суду С.А. Майделя, кам'янецького повітового предводителя дворянства І.С. Раковича, більш уважено підійшла до розгляду скарги кам'янецьких виборців. На своєму засіданні 24 березня 1906 р. комісія проаналізувавши матеріали виборів й заслухавши пояснення В.І. Калішевича, виявила, що зазначені у скарзі порушення і зловживання дійсно мали місце та відмінила вибори. Так, у постанові комісії з цього приводу зазначалося що «отримані за таких умов результати голосування не можуть вважатися правильними, так як за відсутності допущених порушень і при дотриманні установлених правил обраними в Кам'янецькому виборчому зібранні могли б виявитися зовсім інші особи» [1, арк.24 зв]. Водночас, оцінки діям під час голосування голови виборчої комісії, кам'янецького міського голови В.І. Калішевича губернська комісія не зробила.

Однак, таке цілком логічне та виважене рішення Подільська губернська виборча комісія прийняла лише за 2 дні до виборів членів Державної Думи у Губернському виборчому зібранні, які були призначені на 26 березня. Таким чином, на проведення повторних виборів у міській курії Кам'яця-Подільського вже не було часу. Отже, неналежне виконання своїх обов'язків що організації та проведенню виборів Кам'янець-Подільською міською управою, зловживання зацікавленого у обранні виборщиком міського голови В.І. Калішевича та некваліфіковані дії Кам'янецької повітової у справах про вибори до Державної Думи комісії позбавили кам'янецьку міську громаду можливості делегувати своїх представників для обрання депутатів Державної Думи.

Разом із тим, епістолярні баталії навколо кам'янецьких виборів на цьому не завершилися. Обрані виборщиками В.І. Калішевич, Г.О. Шатуновський та інші спробували оскаржити постанову губернської комісії про відміну виборів у Правлячому Сенаті. Таке звернення уже не мало ніякого практичного значення, адже навіть у разі задоволення скарги взяти участь у виборах депутатів Державної Думи від Подільської губернії зважаючи на дату їх проведення вони все одно б не змогли. До того ж, Правлячий Сенат повністю підтвердив рішення губернської комісії, про що повідомив останню лише 15 травня 1906 р., тобто вже після початку роботи І Державної Думи [1, арк.83-83 зв].

Примітно, що практично одночасно із кам'янецькими виборщиками свою скаргу до Правлячого Сенату подав і фактичний керівник виборчої кампанії євреїв у Подільській губернії, один із засновників Союзу для досягнення повноправності євреїв в Росії, присяжний повірений Г.Б. Сльозберг. У ній він указував, що відмінивши вибори губернська комісія повинна була оголосити повторні. Проте, згідно із роз'ясненням Сенату, цей обов'язок покладався не на комісію, а на губернатора. Тому скарга була визнана безпідставною [1, арк.83-83 зв].

Аналіз організації та проведення виборів до І Державної Думи у міській курії Кам'яця-Подільського дозволяє стверджувати, що вони супроводжувалися значними порушеннями виборчого законодавства та гострим протистоянням між православними і єврейськими виборцями. Констатуємо серйозні зловживання під час проведення виборів кам'янецького міського голови В.І. Калішевича, які очевидно були викликані його бажанням стати виборщиком, а можливо, й депутатом Державної Думи. Зважаючи на склад обраних виборщиків та прямі фальсифікації, що супроводжували їхню перемогу, з ве-

ликою долею вірогідності можна припустити наявність певних домовленостей між представниками єврейської громади Кам'янця-Подільського та міського голови щодо проведення визначених кандидатів у виборщики. На наш погляд, не можна відкидати і звичайний підкуп головного чиновника міста євреями, які прагнули будь-якими засобами провести якомога більше своїх кандидатів у виборщики, щоб мати шанси на обрання депутатів-євреїв. Урешті-решт значні порушення та підтасовки призвели до численних скарг з боку православних виборців та відміни виборів у Кам'янці-Подільському. Внаслідок чого жителі губерньського центру були позбавлені можливості делегувати своїх виборщиків у Губерньське виборче зібрання для обрання депутатів Державної Думи.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф.273. Подольская губернская по делам о выборах в Государственную Думу комиссия, оп.1, спр.68. По жалобам жителей г. Каменца Бориса Ивановича Папашико, Николая Магнусовича Петерсона, Владимира Ивановича Шихуцкого, Ивана Михайловича Меншикова, Цеслава Феофиловича Свищевского и других в числе 348 лиц на постановление Каменецкой уездной комиссии об утверждении выборов городских избирателей в г. Каменце и оставлении без последствий, поданных на эти выборы жалоб, 84 арк.
2. ДАХМО, ф.117. Подольское губернское по городским делам присутствие, оп.2, спр.16. Циркуляры особого делопроизводства МВС по выборам в Государственную Думу, рапорты уездных исправников о предоставлении отчета о ходе выборов, сведения о лицах, избранных выборщиками по уездам губернии, анкеты о них; отчет о ходе выборов в Летичевском уезде и др., 361 арк.
3. Глушковецкий А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії / А.Л. Глушковецкий. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 400 с.

Based on the little known archival sources, the article deals with the elections to State Duma I in Kamianets-Podilsky urban curia. The author finds out numerous abuses during the elections by the mayor Kalishevych. The activities and decisions of Kamianets district, Podilska provincial election committees for elections to the provincial center are characterized. It is analyzed the causes and consequences of the appeal and cancel of the elections in the city.

Key words: Kamianets-Podilsky, elections, complaint, State Duma, mayor, election committee.

Отримано: 25.10.2016 р.